

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد (M.Sc)

گرایش زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

جلوه های طبیعت در اشعار شهریار

استاد راهنما:

دکتر عالیه یوسف فام

استاد مشاور:

دکتر اشرف شبانی اقدم

پژوهشگر:

محمد جلیل زاده

تابستان ۱۳۹۳

تقدیم بہ

ہمسر مہربان و یاریگرم

و دلبندم ثنا

با تشکر از

پدر زحمتکش و فداکارم

و مادر مهربان و دلسوزم

که در موفقیتیم از هیچ تلاشی دریغ نکردند

بسمه تعالی

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی کد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۱۰۱۹۱۲۰۳۰
عنوان پایان نامه: جلوه های طبیعت در اشعار شهریار	
نام و نام خانوادگی: محمد جلیل زاده شماره دانشجویی: ۸۹۰۶۶۲۹۰۵ رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی استاد راهنما: دکتر عالیه یوسف فام استاد مشاور: دکتر اشرف شیبانی اقدم	تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۹۲/۰۳/۱۸ تاریخ اتمام: ۱۳۹۳/۰۶/۰۱
آدرس: تهران، خ قزوین، دوراهی قبان، کوچه حیدر حسنی، پلاک ۳۳، طبقه ۲ تلفن: ۵۵۷۰۵۷۱۶	
چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش اجرا و نتایج بدست آمده)	
<p>این پایان نامه به بررسی طبیعت و وصف مظاهر زیبای آن در اشعار شهریار می پردازد. توصیف طبیعت یکی از موضوعات و مضامین محوری شعر شهریار بوده و وی توانسته است با بهره گیری از ذوق هنری و الهام از محیط زندگی به خصوص در ایام کودکی و نوجوانی توصیفات زیبایی خلق نماید.</p> <p>این پایان نامه در پنج فصل تنظیم شده و در فصل چهارم علاوه بر ذکر عناصر طبیعت در معنای حقیقی به معنای مجازی و صور خیال بر ساخته از عناصر طبیعت هم پرداخته شده است از نتایج بدست آمده این موارد قابل عنایت است:</p> <p>- چون شهریار شاعری رمانتیک است کیفیت حضور طبیعت در شعر او خاص و برجسته است او با طبیعت همدل و همراه می شود و احساس خود را به طبیعت انتقال می دهد.</p> <p>- کاربرد لغوی عناصر طبیعی نخستین جایگاه و از میان عناصر صورخیال، تشبیه بیشترین بسامد را داراست.</p> <p>- شیوه ی پژوهش در این پایان نامه کیفی و از نوع تحلیل محتوا می باشد روش جمع آوری اطلاعات به شیوه ی اسنادی است.</p>	

مناسب است

مناسب نیست

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش دانشگاه

فصل اول: کلیات طرح

۱-۱ بیان مسئله تحقیق	۲
۲-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن	۲
۳-۱ هدفهای تحقیق	۳
۴-۱ سوالات تحقیق	۳
۵-۱ مدل تحقیق	۳
۶-۱ روش تحقیق	۳
۷-۱ روش گردآوری اطلاعات	۳
۸-۱ تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی	۴
۹-۱ محدودیت ها و مشکلات تحقیق	۴

فصل دوم: مطالعات نظری

مقدمه	۶
۱-۲ زندگی نامه و ویژگیهای شعر شهریار	۶
۲-۲ تأثیر از پدر و مادر	۱۱
۳-۲ شهریار و شعر کلاسیک	۱۶
۴-۲ سبک شعری شهریار	۲۲
۵-۲ شهریار و شعرای معاصر	۳۶
۶-۲ نظر معاصران درباره شهریار	۴۵
۷-۲ شهریار شاعر رمانتیک	۴۸
۸-۲ شهریار و توحید	۵۶

۶۰.....	۹-۲ شهریار شاعر حیدرآبا و سهندیه
۶۵.....	۱۰-۲ طبیعت گرایی در شعر
۷۱.....	۱۱-۲ پیشینه تحقیق

فصل سوم: روش شناسی تحقیق (متدولوژی)

۷۳.....	مقدمه
۷۳.....	۱-۳ روش تحقیق
۷۳.....	۲-۳ جامعه آماری و حجم نمونه
۷۳.....	۳-۳ جمع آوری اطلاعات
۷۳.....	۴-۳ روش و تجزیه و تحلیل داده ها

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

۷۵.....	مقدمه
۷۵.....	۱-۴ تشبیه، استعاره، کنایه
۷۹.....	۲-۴ جلوه های آسمانی در اشعار شهریار
۷۹.....	آسمان
۸۱.....	ابر
۸۴.....	اختر
۸۵.....	افق
۸۶.....	باد
۸۹.....	باران
۹۰.....	برف
۹۲.....	خورشید
۹۵.....	سایه

۹۷.....	سپهر
۹۸.....	ستاره
۹۹.....	شب
۱۰۳.....	شفق
۱۰۴.....	صبا
۱۰۵.....	صبح
۱۰۸.....	کوکب
۱۰۹.....	ماه
۱۱۶.....	محاق
۱۱۷.....	مهتاب و ماهتاب
۱۱۹.....	نسیم
۱۲۰.....	هاله
۱۲۱.....	۳-۴ جلوه های زمینی در اشعار شهریار
۱۲۱.....	آبشار
۱۲۲.....	آهو
۱۲۳.....	باغ
۱۲۴.....	بلبل
۱۳۰.....	بنفشه
۱۳۲.....	بهار
۱۳۵.....	بید
۱۳۶.....	جنگل
۱۳۸.....	جوی و جویبار

۱۳۹.....	چشمه
۱۴۰.....	چمن
۱۴۱.....	خزان و پاییز
۱۴۴.....	درخت
۱۴۵.....	دریا
۱۴۷.....	رود
۱۴۹.....	زاغ و زغن
۱۵۱.....	سرو
۱۵۴.....	سنبل و سوسن
۱۵۸.....	شاهین
۱۵۹.....	شتر
۱۵۹.....	شقایق
۱۶۲.....	شیر
۱۶۳.....	طوطی
۱۶۴.....	غراب
۱۶۵.....	غزال - آهو ماده
۱۶۸.....	غنچه
۱۷۰.....	قرنفل
۱۷۳.....	کبک
۱۷۳.....	کبوتر
۱۷۴.....	کلاغ
۱۷۵.....	کوه - کوهسار

۱۸۴..... گل

۱۸۷..... لاله

۱۹۶..... نخل

۱۹۸..... نرگس

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۲۰۳..... ۱-۵ نتیجه گیری

۲۰۴..... ۲-۵ پیشنهادات

۲۰۵..... منابع و مأخذ

فصل اول:

کلیات طرح

۱-۱ بیان مسئله تحقیق

طبیعت این گستره ی با شکوه و نشانه ی قدرت بی پایان الهی از ابتدا تا امروز همواره یکی از خاستگاه ها و سرچشمه های هنر بوده است؛ در موسیقی، نقاشی، شعر و بسیاری از آثار مشهور هنرمندان، طبیعت جلوه ای خاص داشته است و دارد.

یکی از شاعران معاصر ایران که کیفیت حضور طبیعت در شعر او خاص و برجسته است محمد حسین بهجت تبریزی متخلص به شهریار است.

دلایل گرایش شهریار به طبیعت می تواند انگیزه های متنوعی داشته باشد از آن جمله:

زندگی روستایی و انس شاعر با طبیعت به خصوص در ایام کودکی و نوجوانی، تأثیرپذیری از اسلاف خود چون منوچهری و فرخی سیستانی و الهام از حافظ و سعدی، و یا همنشینی او با شاعران بزرگ معاصر همچون بهار، میرزاده عشقی و ... که همواره از طبیعت الهام گرفته اند یا گرایش او به مکتب رمانتیسم و انتقال حالات روحی و عواطف انسانی اش به مظاهر طبیعت.

در جهت بررسی دقیق این انگیزه ها و تماشای مظاهر زیبای طبیعت در شعر شهریار درصدد نوشتن این پایان نامه برآمده و سعی شده به این پرسش اصلی پاسخ داده شود که طبیعت در شعر شهریار چه جایگاهی دارد؟

۱-۲ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن

ضرورت شناخت ابعاد و زوایای گوناگون سخنوری استاد شهریار

۳-۱ هدفهای تحقیق

شناساندن زوایای پنهان افکار شاعر

شناساندن جلوه های طبیعت به همراه دنیای شگفت انگیز عناصر آن

نمایان ساختن عینی موضوع گرایش شهریار به طبیعت و تصویر سازی

۴-۱ سوالات تحقیق

۱- طبیعت در شعر شهریار چه جایگاهی دارد؟

۲- الهام از محیط و زندگی روستایی شاعر و انس او با آثار شعرای طبیعت گرای پیشین و معاصر تا چه

اندازه در گرایش شاعر به مظاهر طبیعت موثر بوده است؟

۳- شاعر چگونه از عناصر طبیعت در صور خیال بهره می برد؟

۵-۱ مدل تحقیق

توصیفی - تحلیلی

۶-۱ روش تحقیق

اسنادی و کتابخانه ای

۷-۱ روش گردآوری اطلاعات

جمع آوری فیش از منابع مختلف

فصل بندی موضوعی

قراردادن شواهد در کنار اطلاعات

۸-۱ تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی

طبیعت: طبیعت در لغت به معنی سرشت، فطرت، ذات، گوهر و ... است در این پایان نامه شامل مظاهر

طبیعی سماوی و زمینی و ... می باشد که در شعر شهریار مورد بررسی قرار گرفته است.

صور خیال: مباحث علم بیان تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه و ...

واژه های کلیدی: طبیعت، شهریار، صورخیال

۹-۱ محدودیت ها و مشکلات تحقیق

بررسی عناصر طبیعت در اشعار شهریار منحصر به اشعار فارسی است و شامل اشعار ترکی شهریار نمی

باشد.

فصل دوم:

مطالعات نظری

طبیعت زیباست و در واقع انعکاس جلوه ای از زیبایی های حضرت باریتعالی بر اجرام و اسماء بوده که لطف و عنایتش شامل همه موجودات و عناصر می باشد. انس و علاقه اینجانب به استاد شهریار و اشعارایشان مرا بر آن داشت که تا با همفکری اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر چهرقانی و سرکار خانم دکتر یوسف فام موضوعات مختلفی در خصوص شاعر بی نظیر خطه آذربایجان استاد شهریار بررسی کنیم که نهایتاً منجر به انتخاب موضوعی با عنوان جلوه های طبیعت در اشعار شهریار شد. مطالعات نظری پایان نامه ی حاضر در ۱۱ بخش شامل زندگی ، سبک شعری شاعر ، تاثیر وی از پدر و مادر ، خداشناسی و ارادت به اهل بیت و علی (ع) می شود در ادامه دیدگاه شاعر نسبت به شعرای پیش از وی ؛ همچنین آراء و نظرات هم عصران و شعرا و بزرگان در مورد وی مطرح می شود . علاوه بر این دو منظومه و شاهکار ادبی ترکی استاد مورد تحقیق قرار گرفته است و در آخر مبحثی در خصوص طبیعت در آثار شعرا نیز آورده شده است، که امید می رود مطالب مندرج در این بخش بتواند راهگشای دانش پژوهان و دستداران عرصه ادب قرار گیرد.

۱-۲ زندگی نامه و ویژگیهای شعر شهریار

میرمحمدحسین بهجت تبریزی، متخلص به شهریار، فرزند حاجی میر آقا از سادات خشکناپ آذربایجان و از وکلای مبرز دادگستری تبریز در سال ۱۲۸۵ هـ ش در تبریز به دنیا آمد . ایام کودکی را که مصادف با انقلابات آذربایجان بود، در قراء سنگل آباد و قیش قرشاق و خشکناپ به سر برد. مقدمات را با قرائت گلستان و نصاب در مکتب ده و پیش پدر آموخت و خیلی زود با دیوان حافظ آشنایی یافت. دوره ابتدایی

و دوره اول متوسطه و مقداری از ادبیات عرب را در تبریز آموخت. در سال ۱۳۰۰ هـ ش به تهران آمد و در دارالفنون مشغول تحصیل شد، و سپس به تحصیل طب پرداخت و چند کلاس را در این رشته پیمود، ولی در نتیجه تنگدستی یا بر اثر یک عشق بدفرجام نتوانست به تحصیل ادامه دهد و ناچار کمی پیش از دریافت دیپلم دکترا طب را ترک گفت.

(آرین پور، ۱۳۸۷، ص ۵۱۰/۳)

بعد از ترک تحصیل به خراسان و به دیدار کمال الملک نقاش برجسته آن روزگار شتافت و شعری هم با عنوان (زیارت کمال الملک) به این مناسبت سرود. شهریار از سال ۱۳۱۰ هـ ش بناگزیار وارد خدمات دولتی شد و پس از چند بار تغییر شغل و سمت، سرانجام در بانک کشاورزی به کار پرداخت و با آن که این کار را هم دوست نداشت تا ایام بازنشستگی به همین خدمت مشغول بود.

کار غیر هنر نه کار منست

هر کسی مرد کار خویشتنست

خدمت من اداره رفتن نیست

معلمی گفتن و شنفتن نیست

(یاحقی، ۱۳۷۶، ص ۱۶۹-۱۷۰)

شهریار که در سال ۱۲۶۵ هـ ش پدر را از دست داده بود، پانزده سال بعد و در سال ۱۳۳۱ هـ ش هم به عزای مادر نشست و بکلی بی کس و تنها ماند، در سال ۱۳۳۲ هـ ش به تبریز رفت و مدتها در آنجا با حقوق بازنشستگی مختصری که از بانک کشاورزی دریافت می داشت، بسختی امرار معاش می کرد، تا اینکه هیئت امنای دانشگاه آذربایجان در نخستین جلسه خود، که روز یکشنبه ۲۲ بهمن ماه ۱۳۴۶ هـ ش تشکیل یافت، در مقام تجلیل از استاد او را یکی از پاسداران شعر و ادب میهن خواند و به پیشنهاد دکتر هوشنگ انتصاری، رئیس آن دانشگاه، عنوان استاد افتخاری دانشکده ادبیات تبریز را به وی

اعطا نمود؛ و نیز وزارت فرهنگ ایران (اداره فرهنگ آذربایجان شرقی) آموزشگاهی را در شهر تبریز به نام وی نامگذاری کرده، و روز ۲۶ اسفند ماه را در تاریخ فرهنگ آذربایجان (روز شهریار) نامید. نخستین منظومه ای که از شهریار چاپ شد، "روح پروانه" بود که در مرگ نابهنگام پروانه، خواننده بسیار معروف آن زمان، سروده بود قسمتی از اشعارش نیز، که به میرزا احمدخان اشتری اهدا کرده بود، با مقدمه هایی از ملک الشعرای بهار و سعید نفیسی، در سال ۱۳۱۰ هـ. ش منتشر شد، تا آنکه بعدها دیوان کامل او ابتدا در چهار جلد در تهران و بعد در دو جلد در تبریز انتشار یافت .

(آرین پور، ۱۳۷۸، ص ۱۶۱)

شهریار در اقسام مختلف شعر طبع آزمایی کرده است دیوان او مشتمل بر: قصیده و قطعه و غزل و مثنوی و مسمط و رباعی است اشعاری به زبان فصیح استادانه، و اشعاری مملو از عبارات و اصطلاحات عامیانه و بازاری؛ شعرهای مقید به تمام اصول و قواعد سبک کلاسیک، و شعرهایی با مصراعهای بلند و کوتاه و آزاد از قید قافیه با وجود قصاید بلند و متین و جا افتاده و مثنویهای بسیار زیبا و قطعات و رباعیهای دلنشین و ترجمه های منظوم و تفننهای شاعرانه دیگر مانند قطعات "ای وای مادرم" و "مومیائی" و "پیام به انیشتن"، که به روال گویندگان نوپرداز ساخته و با اظهار علاقه به آنها عقیده خود را درباره هنر شعر یک بار دیگر عملاً تأیید کرده است.

(همان، ص ۵۱۱)

اغلب اشعار شهریار -و می توان گفت همه آنها- به مناسبت حال و مقال سروده شده و از این روست که شاعر همه جا، حتی در بلندترین غزلهای خود که با سخن استادان بزرگ شعر پارسی برابری میکنند،

درآوردن لغات و تعبیرات روز و اصطلاحات معمول عامیانه امساک نمی کند و تنها صبغه زمان است که شعر او را از سخن گویندگان قدیم جدا می سازد.

طبع شهریار در قالبگیری بسیار قوی است. کلمات زیبا و قافیه های رنگین را با تردستی و چالاکی شکار می کند. فکر و اندیشه و مضامین نو را با مصالحتی که غالباً از استادان قدیم به عاریه گرفته به کار می گمارد. شمع و شاهد و اشک و چاه غم و کهنه حریف فلک ابزار کار او هستند.

(آرین پور، ۱۳۷۸، ص ۱۶۱)

افسانه شب مفصلترین مثنوی شهریار است در (۱۶۲۴ بیت) این مثنوی که شاعر آن را در اوقات مختلف زندگی به تدریج و تفاریق ساخته، قطعات نظر گیر و پرشور فراوان دارد. شهریار درباره این مثنوی و دو منظومه دیگر خود گوید:

وقتی که صرفاً سخن از شعر ناب و مینیاتورهای شعری و تخیلهای وحشی است، تابلوهای افسانه شب، دو مرغ بهشتی، هذیان دل در نظرم جلوه ها پیدا کند.

منظومه دلاویز دو مرغ بهشتی نیز بی گمان از شاهکارهای شهریار و یکی از زیباترین نمونه های شعر معاصر فارسی است.

پس از انتشار "افسانه" نیما در مجموعه منتخبات آثار: (محمدضیا هشترودی) که در منظومه شهریار به چمنزار تعبیر شده است و در میان آن همه آهنگ ناساز و مخالف که ازهر سو بلند شد، شهریار یکی از نخستین کسانی بود که دلباخته شعر نیما شد و با شور و اشتیاق فراوان به قصد دیدار شاعر "افسانه" راه مازندران در پیش گرفت؛ اما بی نصیب از دیدار ((همزیان بهشتی)) از این سفر بازگشت، تا پس از سالها شبی نیما خود همراه ابوالحسن صبا به دیدار شهریار شتافت. قدرت شعری شهریار در دو مرغ بهشتی و

هذیان دل به حد اعلی جلوه کرده است. هذیان دل قصه ای است اصیل و نجیب از خاطرات دوران کودکی و جوانی شاعر که بعدها روایت کامل شده آن را به زبان آذربایجانی در منظومه حیدربابا می یابیم. مکان وقوع حوادث در هر دو منظومه یکی است.

(آرین پور، ۱۳۷۸، ص ۵۱۴)

شهریار نیز چون هر شاعر بزرگ دیگر، در شعرش ادوار مختلفی را، تجربه کرده است و این ادوار علاوه بر آنکه تابع فصلهای مختلف حیات شاعر از جوانی و میانسالی و پیری اند، از تغییرات و تحولات دیگر زندگی او نیز متأثرند. تغییرات و تحولاتی که حاصل تأثیرهای زمان و محیط و نیز ضرورت‌های تاریخی و حوادث و دیدارها و آشناییهای شاعر با دیگران اند. هر چند در این مورد بخصوص، تقسیم بندی دقیقی نمی شود ارائه کرد، اما شاید بتوان گفت که در حیات شهریار سه دوره، مشخص یا مشخص تر است:

۱- دوره جوانی او که با (عشق ملموس، انسانی و تنی درگیر است). در این دوره، شهریار غزل‌های پرشور عاشقانه را می سراید.

۲- دوره ای که از آشناییش با افسانه نیما، آغاز می شود و به ارتباط عمیق تر با شعر نیمایی منجر می گردد. در این دوره، شهریار، اگر نه بهترین و زیباترین که دست کم معاصرترین آثارش را می نویسد.

۳- دوره آخر که به سالهای پختگی و پیری شاعر مربوط می شود، در این گرایش به نوعی عرفان در شعر شهریار آشکار است، مشخص ترین وجه این دوره از شاعری او، گرایش شدیدی است، که به حافظ ابراز می شود. حافظ در این دوره خصوصاً و در تمام دوران شهریار عموماً، قطب، مقتدا، الگو و پیر و مرشد شهریار در شاعری است. در این دوره شهریار بسیاری از غزل‌های غیر عاشقانه را می سراید

(منزوی، ۱۳۷۳، ص ۲۰)